

Naturen netop nu i november.

- af Arne Friis Hansen.

“Året har 16 måneder: November, december, januar, februar, marts, april, maj, juni, juli, august, september, oktober, november, november, november, november.”

Sådan skrev Henrik Nordbrandt i sit digt *Håndens skælven i november* inspireret af meteorologisk modvind. Han har det ikke godt med mørke, kulde og blæst. Det er der vel ingen af os, der har, men så er det godt, at vi kan tage vandrestøvlerne på og gå en sindsoplivende, rask tur i det sparsomme dagslys; f.eks. på Kalk Kaminoen.

På stierne går vi i raslende blade i alle kulører. Blæsten tager dem med og stuver dem sammen i bunker. Pindsvinet indtager stuelejligheden i bunkeren og sover sig gennem vinteren. Sneglene lukker sit hus med et kalklåg og gemmer sig under bladene. Bittesmå svampe og bakterier begynder langsomt at nedbryde bladene, forgængeligheden får skovbunden til at dufte af forfald og efterår.

Grævlingens vintersøvn

Der er forskel på dvale og vintersøvn. Vintersøvn er ikke nær så dyb, som dvalen er. I dvaletilstand sænkes puls og kropstemperatur, hvorimod vintersøvn blot er en ordentlig morfar på flere dage. Flagermusene går i dvale, det samme gør pindsvin, hugorm, snog, hasselmus, birkemus og mange insekter. Både nældens takvinge og citronsommerfugl finder sig et passende sted til dvalen i slutningen af oktober, evt. november.

Grævlingen sover vintersøvn, når vejret ikke passer den. Længere perioder med hård vinter eller regn og rusk er gode

undskyldninger for at krybe ned i grævlingens underjordiske kompleks af gange med flere ind- og udgange. Komplekset kan huse en hel klan af grævlinger fra få individer helt op til en 10 stykker. En god november storm med rusk og regn får grævlingen til at søge ned i sin lune jordhule; i øvrigt ofte foret med tørt græs. En meget stor del af føden er regnorm, og de graver sig dybt ned netop nu, hvis der pludselig skulle komme frost.

På milde vinterdage kryber den op af dybet og begiver sig ud i skov og

Grævlingens grave

på marker og finder måske nogle snegle under en bladbunke, biller og skarnbasser i en kokasse eller et hjørne af uhøstede majs på en mark.

Den brune hede og en stille eftermiddagsmeditation

Lyngen har nu skiftet farve fra lilla til jordbrune farver. Det kan umiddelbart lyde kedeligt, men trav en tur igennem Kongenshus hede en sen november eftermiddag, gerne med lidt halvdårligt vejr, og nyd dagslyset forsvinde, og den vidtstrakte mørke hedeslette føles uendelig. Horisonten med den sidste rest af solens lys og under horisonten den brune lyng. Det er magisk og man føler sig hensat til det Skotske Højland med vidtstrakte horisonter. Jeg har ikke selv været der, men forestiller mig ligheden. På Kongenshus Hede er der langt til al ting, at holde mørkning her er balsam for sjælen. En bleggul solbræmme, der kanter en uendelig lyngslette med mosaikker af brandorange blåtop er optimal selfiepotentiale i november.

Alm. Røllike – soldaterurt og uundværlig under barberingen.

Der er ikke mange blomstrende urter i november. Til gengæld står blomsterstandene med deres frø og rager op over græs og et evt. tidligt snelag til nytte for frøspisende fugle. Der er dog én, som hårdnakket forlænger sæsonen og blomstrer ind i november. Den har fået det poetiske navn *Almindelig røllike* og er et almindeligt syn langs vejkanter og tørre pletter.

Man kalder den også soldaterurt, fordi dens blade virker blodkoagulerende. Praktisk, hvis man som soldat skulle være uheldig at blive truffet af et sværd eller en daggert, og blodet sprøjter fra såret! En tot af de tørrede røllikeblade ned i såret, og så standser blødningen?! Røllikens blade var altid med i soldaternes tornyster i gamle dage. "Ja, det er rigtigt nok", bemærkede en lidt ældre herre på De Vilde Blomsters Dag for nogle år siden, hvor jeg var turleder. "Når jeg barberer mig, så har jeg altid røllikeblade på hylden ifald, at jeg skulle skære mig", fortsatte han. "Hvad gør du så om vinteren", spurgte jeg? "Om vinteren har jeg fuldkæg", svarede han. Ja, selvfølgelig – hvad ellers?

Alm. røllike vokser oprindeligt i Sydeuropa og Mellemøsten, og er taget med til Danmark af munke, som lægeplante, plantet i klosterhaverne og forvildet sig ud i naturen. På latin hedder den *Achillaea millefolium*, Achilleus's tusindblad. Achilleus var den store sagnhelt i Den Trojanske Krig, der kendte urtens sårhelende kraft, som hans soldater brugte. Han var selv usårlig, fordi hans mor havde dyppet ham i Underverdenes flod Styx. Men hun holdt ham i anklerne, da hun dyppede ham. Der var han ikke usårlig, og det blev hans akilleshæl.

Novemberflugt, strandvandring og kalkbrænding her og hisset

Tomt med kalkovn i Daugbjerg.

Kvinde bærer kalk" – skulptur i Daugbjerg.

Hvis man kigger på et landkort, som er hundrede år gammelt, så kan man ved Daugbjerg og Mønsted se, at der ved gårdene, i begge byer og ude i landskabet mange steder står *kalkovn*. Ind til 1872 havde bønderne retten til kalkbrydningen, og mange af gårdene havde deres egen kalkovn. I Daugbjerg har bypedellerne netop fritlagt en tomt, hvor der har stået en kalkovn bygget op af natursten ind i skrænten. Tomten kan ses i Postens Have i Daugbjerg. Med udgangspunkt i træfiguren *Kvinde bærer kalk* ved det store kryds i Daugbjerg, følg stien mod øst langs den rislende bæk blot 50 m og der ses en tydelig hulning ind i skrænten. Resterne af en kalkovn, og ganske tæt på ind i skrænten har der været en kalkmine. Få kilometer syd derfor lå i gamle dage den næsten uendelige Alhede, som leverede lyngræs til ovnene.

I 1821 skrev tekniker O.J. Rawert efter et besøg i Mønsted og Daugbjerg et indlæg i Handels- og Industritidende med bl.a. en beskrivelse af brændingen.

"Ovnen tændes almindeligen Tirsdag Aften, der ildes Dag og Nat i fire Døgn, hvorved tre Mennesker næsten bestandigt maae være tilstede. Løverdag Aften er man færdig og slutter Ovnen. Søndagen over svales den. Mandag Aften løses den, det vil sige, at det 2. Sortering udvendig, som har været i den frie Luft, fordi Ovnen er aaben fortil og oventil, aftages, ligeledes hvad der noget ind i Ovnen kan være ubrændte, som tjener da til en anden Brænding."

Henrik Nordbrandt har det så skidt med november og vinteren, at han har tilbragt meget af sin voksentid i Sydeuropa. Selv har jeg udpræget novemberallergi, så en uge tilbringes i år med familien på en knastør og gold ø i Atlanterhavet, Fuerteventura. Kilometerlange, kridhvide strande med azurblåt hav ved den ene side og duften af ørken ved den anden, kan vandles i bare fødder med bølgende skvulp om anklerne. På øens vestkyst bliver man endnu en gang mindet om, at den opfindelse, som har arnested i Mesopotamien ved floderne Eufrat og Tigris, det nuværende Irak og Iran, nemlig kalkbrænding, der har bredt sig til selv de fjerneste afkroge på kloden og kittet sten og folkeslag sammen; også

Fuerteventura. I Ajuy kommer vandrende forbi to kalkovne, hugget ud i klippen med indfyringshul forneden og som en anden grillrist er flere jernbaneskiner stukket ind i klippen en meter fra bunden. Kalksten kan hældes i foroven og brændslet stikkes ind forneden. Øen har brændselsknaphed, så ovnen er placeret lige ved havet, så træ bekvemt kan sejles ind fra de andre, mere frodige øer, eller kul sejles hertil fra fastlandet. Afstande på hhv. 150 km og 1.700 km. Kalk Kaminoens sjæl har mange sjælevenner rundt om i verden.

Kalkovne i Ajuy på Fuerteventura.

Når solforlegne nordeuropæere om vinteren valfarter til De Canariske Øer, så er det ikke blot for at suge solen ind i huden. Øerne er spækket med vandreruter på kryds og tværs, og især den mindre ø La Gomera har umådelig mange vandreruter i alle længder og sværhedsgrader. I skumringen i nationalparken Garajonay kan man måske ovenikøbet være heldig at se en *murciélago de bosque*. Direkte oversat: skov flagermus som er endemisk og kun lever på Tenerife og La Gomera.